

Een ander punt voor nader onderzoek vormt de pragmatische vaagheid van de taalhandeling. Gaat het in alle gevallen om declaratives, zoals Van Eemeren en Grootendorst hebben beslist voor de woordverklaringen in een argumentatie of gaat het ook om representatives, bijvoorbeeld in de weergave van een algemeen aanvaarde betekenis van een woord? Van den Hoven (1990) suggereert dat die vaagheid in de communicatie een functie heeft. Belangrijk is het de verschillende functies op het spoor te komen.

Literatuur

- Austin, J.L.
1976 *How To Do Things With Words*, 2nd edition by J.O. Urmson & M. Sbisa, Oxford.
- Eemeren, F. H. van, & R. Grootendorst
1982 *Regels voor redelijke discussies: Een bijdrage tot de theoretische analyse van argumentatie ter oplossing van geschillen*, Amsterdam.
- Eemeren, F. H. van, & R. Grootendorst
1984 *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed Towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht.
- Halliday, M. A. K., & R. Hasan
1975 *Cohesion in English*. London.
- Hoven, P. J. van den
1990 'A Relation Between Semantic and Pragmatic Aspects of Conceptual Vagueness in Argumentative Discourse', Contribution to the 2nd Congress on Argumentation, Amsterdam.
- Lannon, J.
1985 *Technical Writing*, 3rd ed. Boston.
- Maes, A. A.
1990 'The Interpretation and Representation of Coreferential Lexical NPs in Expository Texts', *Journal of Semantics* 7, 143-174.
- Rowan, K. E.
1990 'Cognitive Correlates of Explanatory Writing Skill: An Analysis of Individual Differences', *Written Communication* 7, 316-341.
- Searle, J.
1980 'An Interview' in: Boyd, J. & Ferrara, A. eds.: *Speech Acts Theory: Ten Years Later*. Milano. pp. 17-27.

Vaktaal communicatie: interinstitutioneel en transdisciplinair.

Christoph Sauer

1. Probleemstelling

Wie onverwacht het woord 'vaktaal' hoort, zal in het algemeen iets in de trend van 'vakterminologie' verwachten: moeilijke lexicale eenheden, vaak van Latijnse, Griekse of buitenlandse komaf. De inspanning die men zich er voor moet getroosten, zal men herleiden tot (het ontbreken van) de voor- of vakkennis op grond waarvan vaktermen pas begrepen en adequaat gebruikt kunnen worden. Vaktermen lijken zodoende tot de afbakening van vakgebieden onderling bij te dragen. Ze beklemtonen op talige wijze de kloof tussen een bepaald vakgebied en de omringende samenleving.

Deze schets is echter niet representatief voor het recente vaktaalonderzoek (zie voor een overzicht: Sauer 1990). Dit onderzoek richt zich namelijk in steeds grotere mate op de complexe verschijnselen die zichtbaar worden zodra men de vaktaalgecommunicatie in haar geheel gaat analyseren. Dan heeft men te maken met *gespecialiseerd taalgebruik* binnen en tussen vakken en beroepen, dat echter zijn relatie met het algemeen taalgebruik niet verloochent. Ook wordt aan verschillen in medium -sprak of schrift- meer aandacht geschonken. Kortom, vaktaalgecommunicatie is ingebed in en komt voort uit het voltrekken van communicatieve handelingen in de context van de beroepsuitoefening (zie Von Hahn 1983).

Een dergelijke omschrijving - onder andere af te lezen aan veel publicaties in het tijdschrift 'Special Language/Fachsprache' - probeert recht te doen aan wat men de vaktaalgecommunicatie werkelijkheid kan noemen. Om het verschil in benadering beknopt te demonstreren, grijp ik nog eens terug op de kwestie van vaktermen. Veelal hoort men de stelling dat de gebruikelijke vaktermen van een bepaald beroep het contact tussen de vakgenoten onderling zouden vergemakkelijken en dat met niet-vakgenoten zouden bemoeilijken. Dit is zeker ook zo. De toepassing van vaktermen kan althans deze functie krijgen. Maar hoe staat het met achteloos termengebruik, met onoplettendheid voor mogelijke communicatieve effecten en met de instandhouding van een traditie omwille van die traditie? Het recente vaktaalonderzoek hanteert daarom een ander uitgangspunt: vaktermen zijn het (vermoedelijk) voornaamste middel om de gene die deze termen tegenkomt, te verstaan te geven of hij al dan niet als recipient *beoogd* is (zie Kalverkämper 1987; SaNT-Werkgroep Terminologie en Opleiding 1990). Wie een relatie tussen deze termen en zijn kennis kan leggen, is beoogd recipient, wie niet, niet. Het doet er dan niet toe hoe die relatie er precies gerealiseerd wordt, als het maar tot een dergelijke "overbrugging" komt. Dit voorbeeld steunt de conclusie dat een *functionele* benadering van de vaktaalgecommunicatie meer ruimte biedt voor gedifferentieerde vraagstellingen dan een benadering die 'vaktaal' in het verlengde van bijvoorbeeld 'geheimtaal' plaatst.

Binnen het onderzoek naar vaktaal en gespecialiseerd taalgebruik in vakken en beroepen (LSP = Language for Specific Purposes) worden geregeld de volgende onderscheidingen gehanteerd:

- *vakinterne* communicatie
  - *vakexterne* communicatie
  - *transdisciplinaire* communicatie
- contacten tussen experts van hetzelfde vak;
 contacten tussen experts en leken of cliënten;
 contacten tussen experts uit verschillende vakken (Möhn/Pelka 1984).

Deze verdeling komt mede tot stand doordat men zich in één expert verplaatst die zijn vaktaalgebruik tevens aan de situatie aanpast. Zodra men echter rekening houdt met meer experts, dan komt er een nieuwe dimensie van het vaktaalgebruik te voorschijn. Deze heeft met het perspectief van schaalvergroting te maken, een schaalvergroting van het werk dat in vakken en beroepen wordt verricht. We spreken van *institutionalisering* en beschouwen een institutie als maatgevend voor de context van de vakcommunicatie. Verdere onderscheidingen zullen dan een rol spelen. Deze hebben onder andere met de mate van differentiatie te maken die door het institutionele karakter van de werkzaamheden tot stand kan worden gebracht. Een institutie kenmerkt zich namelijk door de gelijkzijdige aanwezigheid van *verschillende* vakken en beroepen, zodat er vakinterne, vakexterne en transdisciplinaire communicatievormen naast en door elkaar heen zullen optreden. Hierdoor kan ook de kwestie van het alom vergusde 'vakjargon' opnieuw worden aangesneden. Daarnaast zullen er administratieve handelingen zijn die de meeste deelgebieden van de vaktaalgecommunicatie raken dan wel beïnvloeden. Daardoor kan het probleem worden gesteld of er zoiets als een 'overkoepelende vaktaal' bestaat waarin deze administrativiteit als het ware is opgeborgen.

2. Institutie

De context voor vaktaalige handelingen is de samenwerking van verschillende vakken binnen één organisatie en tussen verschillende organisaties. Dit heeft tot gevolg dat de traditionele grenzen tussen vakken en beroepen vervagen. Het beroepsmatige handelen zelf wordt bepaald door de overkoepelende organisatie. We zien nieuwe combinaties van traditionele vakken ontstaan, en we zien nieuwe specifieke vakken ontstaan die het in stand houden van de organisatie als voornaamste taak hebben: besturen, toezicht houden, administreren, coördineren. Het betekent ook dat handlingsdoelen die voortkomen uit vakwerkzaamheden, in overeenstemming met die van de betreffende organisatie gebracht en met andere organisaties afgesproken moeten worden. Als vakkundige heeft men niet meer slechts met vakkundigen uit het eigen vak, uit andere vakken en met niet-vakkundigen te maken - al deze communicatievormen worden tevens door de beroepsverhoudingen beïnvloed die de 'functionarissen' met hun eigen of anderzamen organisatie hebben, in het laatste geval als (vakkundige) 'cliënten'.

De notie 'institutie' vormt het kader waarbinnen ik wil proberen de vaktaalige communicatie aan de orde te stellen. Het begrip 'institutie' (instelling, organisatie, maatschappelijke sector, instituut) is in het leven geroepen om een relatie te leggen tussen de sociaal-economische processen die bij de verdergaande verdeling van de maat-

schappelijke arbeid en rol spelen, en de organisatie-structuur van arbeidsverhoudingen. Het gaat steeds om: regulering, productie van "zingeving", ordening, verwachtingen omtrent toekomstig gedrag, vastlegging van handelingsresultaten, zekerheid omtrent het verdere handelingsverloop, reductie van sociale complexiteit en dergelijke (zie vooral Luhmann 1964). De Swaan (1976) spreekt in dit verband, in navolging van de civilisatiehistoricus Norbert Elias, van de 'ontvouwing van afhankelijkheidsverhoudingen' en noemt instituties 'afhankelijkheidsnetwerken'.

Door de gelijktijdige aanwezigheid van een groot aantal vakken en beroepen binnen één institutie kunnen uitgebreidere (reeksen van) handelingen worden voltrokken. In het geding zijn dan ook handelings-hiërarchieën. Het hiërarchische karakter van institutionele handelingen blijkt onder meer uit het feit dat de institutie op systematische wijze aan handelingen *relevantie* toekent. Het vigerende handelingschema, bijvoorbeeld het verkopen van een produkt, houdt in dat sommige handelingen wel, andere niet als relevant worden beschouwd. Kunnen ze niet in het handelingschema worden ingepast, dan wordt er nauwelijks rekening mee gehouden. (Dit zou men met Habermas 'strategisch handelen' kunnen noemen). Het terzijde schuiven van relevante handelingen echter maakt het werk van instituties tot op zekere hoogte *efficiënt*. Door de scheiding van relevantie en irrelevantie verlopen de handelingen sneller en soepeler. Bepaalde consequenties hoeven niet bekeken te worden, de aandacht kan gevestigd blijven op het gaande houden van de institutionele (hoofd-)handelingen. Relevantie en efficiëntie liggen zodoende in elkaars verlengde. In het beschikken over en ongebreideld toepassen van het relevantie-criterium manifesteert zich ook de sociale macht die de betreffende instelling heeft of waartoe ze kan worden gerekend. Machtrelaties worden door de instituties via het mechanisme van relevantie en doelmatigheid omgezet in zakelijkheidrelaties en afhankelijkheidsverhoudingen.

Een institutie kenmerkt zich onder meer door de poging naar buiten toe met één stem te spreken. Daardoor groeit de noodzaak om alle interne verhoudingen te optimaliseren. Deze interne verhoudingen kan men vergelijken met een interne *veelstemmigheid* die wordt getransformeerd in een externe *eenstemmigheid*, zowel met betrekking tot andere instituties, tot cliënten als tot de staat. Omdat nu verschillende vakken en beroepen onder één dak verzameld zijn, kost het tot stand brengen van deze eenstemmigheid moeite. Vakken en beroepen houden er immers eigen tradities en communicatielijnen op na, en hebben deze ook nodig om steeds weer nieuwe vak-kundigen af te kunnen leveren. Het produceren van die eenstemmigheid stuit daarom op het probleem hoe de verschillende deelnemers aan de vakcommunicatie tot een overeenstemmende interpretatie van de gang van zaken kunnen komen en overeenstemmende verbaliseringsmiddelen kiezen.

Bovendien interverteren in dergelijke communicatieprocessen ook de hiërarchische structuren van organisaties zelf. Deze hiërarchieën zijn van invloed op de gang van zaken binnen de organisatie. Deelnemende vakken en beroepen krijgen met betrekking tot de vaktaalige communicatie een, om zo te zeggen, institutionele kleuring. De minimale eis is dat ze de relevantie van hun beroep of vak, die voortkomt uit hun vak-kennis, aan het meer overkoepelende relevantie-stelsel van de institutie relateren, het institutionele kennis-domein. Daarnaast kunnen er toevalligheden in het spel zijn,

daar de functionarissen ook als individuen kunnen opereren. Dat laatste komt onder meer tot uiting in stilistische bijzonderheden die zich een expert kan veroorloven. Vaktaaluitingen en vaktekst worden dus gerealiseerd op basis van "afwegingen" die ten aanzien van drie soorten kennis-domeinen plaatsvinden: vakkennis, institutionele kennis en individuele kennis. Hoe dit precies in z'n werk gaat, moet nog nader worden onderzocht. In schema ziet het er zo uit:

vakkennis	<- ->	institutionele kennis	individuele kennis
professionele rol	<- ->	institutionele rol	rol als "mens"
vakintern		functionaris	ervaring
transdisciplinair		(rang 1 t/m n)	persoonlijkheid
vakextern		cliënt	stijl (enz.)

De analyse van vaktalige communicatie begint met het nagaan van de interne institutionele verhoudingen tussen de betrokken interactanten, schrijvers en lezers. Ze heeft baat bij de verwachting dat de lopende handelingen in interactie of teksten bepaald worden door onderliggende structuren. Deze zorgen ervoor dat de institutionele betekenis kan worden opgelegd - tegen andere betekenisgevingen die als irrelevant overkomen. Wat we dan kunnen observeren, is niet alleen het optreden van misverstanden of het niet slagen van bepaalde handelingen, maar vooral het "overstappen" van de ene naar de andere handelingsstructuur. Een "probleem" in de tekst dat voor een willekeurige lezer opduikt, kan worden "opgelost" doordat men naar de institutionele relevantie kan verwijzen.

3. Jargon

De institutionalisering van vak-handelen brengt met zich mede dat er heel wat "wrijvingen" zullen optreden, die vaak in kosten-baten-analyses buiten beschouwing blijven. Ik zal hieronder de intern-institutionele communicatie bespreken die onder andere uit deze "wrijvingen" voortkomt. De druk die op vaklieden kan rusten, maakt dat ze allerlei ontspanningsformules toepassen, zodat men rekening moet houden met karakteristieke vormen van inefficiëntie, zoals onnodige ingewikkeldheid of hypertroufische terminologie (zie bijvoorbeeld Jonker/van den Hoven 1983). Ook komt men geregeld "uitlaakleppen" tegen die de vakkundigen voor intern gebruik hebben ontwikkeld.

Mensen die op grote schaal en hiërarchisch georganiseerd samenwerken, beschikken over een rijkdom van communicatievormen die het hele spectrum tussen het formele en het informele bestrijken. Naast officiële contacten zijn er officieuze. Tijdens het werk, in vergaderingen, commissies, ad hoc-groepen enz. gaat het er officieel aan toe; op andere momenten gaat men informeel met elkaar om, zoals in kantine of cafeteria, tijdens dienstreizen, in de wandelingen enz. Hieruit blijkt dat er tussen de professionele rol en de individuele persoonlijkheid een zekere speelruimte bestaat die bovendien nog door de institutionele interne verhoudingen wordt beïnvloed. Vak-

kundigen zijn niet ingekapseld in overkoepelende handelingsverlopen, maar kunnen een zekere vrijheid van handelen creëren. Dit leidt tot het karakteristieke *oscilleren* tussen dienst en privé, maar wel in diensttijd. Het gaat deel uitmaken van communicatieve omgangsvormen die het gezicht van de betreffende institutie mede bepalen. Om deze relatie tussen de vaktaal van het officiële circuit en de (voor de betreffende organisatie) specifieke communicatievormen van het informele circuit zichtbaar te maken, wil ik het *jargon*-begrip nieuw leven inblazen.

Jargon heeft te maken met het "afzakken" van de gebezigde vaktaal naar meer afgeleide, maar desondanks vakinterne communicatieve omgangsvormen. Met het begrip 'jargon' duidt men dan vormen van vakinterne communicatie aan die de volgende kenmerken vertonen:

- ze verlopen grotendeels mondeling (en zijn daarom aan frequente veranderingen onderhevig),
- ze maken een snelle positieve verstandhouding tussen de medewerkers mogelijk (het zog. 'Fachsimpeln' [met elkaar vaak over het werk ratelen en er genoeg in scheppen]),
- ze maken vormen van verzet tegen de alomheersende administratie en haar vaktalige dominantie zichtbaar,
- ze kunnen het mogelijke uiteenvallen van beroeps- en institutionele rollen bespreekbaar en verwerkbaar maken,
- ze bouwen "strategische onbepaaldheden", dat wil zeggen eilanden van geringe gedetermineerdheid, in de doelmatigheidsrelaties in, die de institutie in het algemeen kenmerken,
- ze ironiseren organisatorische "ficties", zoals 'doeltreffendheid' en 'stiptheid', en maken ze daardoor voor de medewerkers draaglijk,
- ze verwoorden een zekere "nuttige illegaliteit"; deze schendt sommige institutionele verwachtingen, maar bevordert het functioneren van het geheel, ze doen de (vak)taalgebruiker een middel aan de hand om van een modaliteit op de andere over te schakelen wanneer de situatie verandert (net cliënt te woord gestaan, nu komt een collega binnen).

Deze lijst berust op de observaties die door Luhmann (1964) zijn gepresenteerd. Het gaat slechts om een demonstratie van de benadering, niet om een uitputtende opsomming. Recent onderzoek naar institutionele communicatie toont inderdaad aan dat het voor jargon typische oscilleren in contacten tussen functionarissen onderling en tussen functionarissen en cliënten optreedt (zie Ehlich/Rehbein 1986; Pajmans 1989; Appel 1990; Van Heijningen 1990). Daardoor maakt het jargon-begrip het in principe mogelijk om binnen de vakinterne communicatie de gradatie van informaliteit in te schatten. Wie deze onderzoeken wil, moet dus situaties zien te vinden, waarin jargon-uitingen frequent zouden kunnen optreden. Het woord 'jargon' zelf wordt op deze wijze ontdaan van zijn dalkwijls negatieve strekking en krijgt de communicatieve benadering die het verdient.

Het is te verwachten dat jargon-elementen ook in *vakteksten* belanden - onbedoeld of op grond van pogingen tot stilistische variatie. Bekende voorbeelden zijn de uitdrukkingen 'fietserrek' of 'centenbak' ter aanduiding van een onregelmatig gebit of een vooruitstekende onderkaak (zie Myrberg 1989). Deze elementen moeten niet met de

vaktermen van orthodontisten - 'prognathie' en 'progenie' - verward worden om te voorkomen dat de nauwkeurigheid van de communicatieve boodschap van de betreffende teksten verloren gaat. Deze boodschap zal er namelijk best eens uit kunnen bestaan de lezer tussen de regels door te verstaan te geven dat naast de eigenlijke taak, waarvoor de tekst staat, ook nog de verstandhouding tussen lezer en auteur aan de orde is. Een dergelijk gebruik van jargon-elementen in meer officiële stukken duidt op de bekwaamheid van de betrokkenen om de werkverhoudingen soepel tot uiting te laten komen. Het gaat immers om de vaardigheid in indirecte communicatie.

Jargon-formuleringen die in feite niet voor buitenstaanders bedoeld zijn, kunnen door deze echter, daar ze er meestal van op de hoogte zijn, worden benut om op snelle en doeltreffende wijze een karakterisering van de betreffende institutie te geven. Vooral *journalisten* zijn erg bedreven in dit soort handigheden. Zij stellen institutionele handelingen aan de kaak en onderstrepen tevens hun eigen competentie en insider-kennis. Zo werden in een bespreking van de situatie van assistent-geneeskundigen in ziekenhuizen de uitdrukkingen 'jonge klaren' (artsen die nog op assistentplaatsen blijven werken) en 'snijtijdenbesluit' (werkijdenregeling voor chirurgen, beide NRC 12-9-89) gebezigd. Of een journalist hanteert in een verslag over een rechtbank de inofficiële aanduidingen voor verdachten die nog aan de rechter-commissaris moeten worden voorgeleid (rode kaff van het dossier) en degenen die op vrije voeten zijn (groene kaff); de 'roden' krijgen namelijk voorrang voor de 'groene massa' (Volkskrant 12-1-91). In de context van de publieke opinie worden interne jargon-formuleringen zodoende naar buiten gebracht en "oneigenlijk" gemaakt.

Het is dus zaak dat het vaktaalonderzoek rekening houdt met deze interinstitutionele verschijnselen en ook jargon-vormen in de analyse betreft. Het institutionele karakter van de werkzaamheden in vakken en beroepen kan leiden tot de *inbedding* van jargon-fragmenten in vaktaksten. Het maakt een benadering nodig die in staat is verschillende "lagen" in teksten te analyseren. De reconstructie van de communicatieve en sociale betekenissen van deze tekst-bestanddelen kan laten zien dat professionele, institutionele en individuele rollen gelijktijdig in actie komen, wanneer het erom gaat "handige" verwoordingen voor complexe formuleringstaken te vinden. Het plaatsen van jargon-elementen in vaktaksten is een karakteristieke oplossing voor vakinterne formuleringproblemen. Het feit dat ze ook in vakexterne teksten terecht kunnen komen, maakt het wenselijk onderzoek naar dergelijke "gelaagdheden" in teksten te doen.

4. Administrativiteit

Contacten tussen vakpersonen uit verschillende vakken - transdisciplinaire communicatie - kenmerken zich door een *deskundigen-bonus*. De rol van expert staat in deze ontmoetingen nimmer ter discussie, ook al gaat het om ver van elkaar verwijderde vakken. De deskundigen-bonus leidt tot het besef van gemeenschappelijkheid en herkenbaarheid. Vaklieden van verschillende komaf vereenzelvigen zich dus als het ware met elkaar wanneer ze gesprekken voeren. Achter deze wederzijdse erkenning van elkaars vakmanschap gaat een ontwikkeling schuil, die vrijwel alle vaktaalen doormaken en die reeds als schaalvergroting en institutionalisering werd aangemerkt. De deskundigen-bonus is één belangrijk resultaat van deze institutionalisering waar-

door verschillende vaktaalen dichter bij elkaar worden gebracht. Tegelijkertijd gaat de herkenbaarheid van onderwerpen en formuleringen in zo'n transdisciplinair gesprek omhoog, naarmate de actanten meer ervaring hebben opgedaan met administratieve handelingen op ruime schaal. Het groeiende administratieve karakter van werkzaamheden op alle niveaus binnen organisaties draagt er namelijk toe bij dat de soorten handelingen steeds meer op elkaar gaan lijken. Transdisciplinaire contacten van hun kant profiteren van deze gelijkheid.

In veruit de meeste vakken en beroepen zullen deelhandelingen optreden die uitsluitend op administratie gericht zijn, zoals registratie, controle, coördinatie enz. Deze deelhandelingen kunnen herleid worden tot ondersteuning, verwerking van gegevens en archivering. (Uiteraard zouden hier, afhankelijk van een gekozen organisatie-theoretische benadering, verdere specificaties aan toegevoegd moeten worden; in deze context beperk ik me echter tot een globale uiteenzetting). De werkzaamheden van de vakmensen zijn als het ware ingebed in en worden afgerond door reeksen van administratieve handelingen. Treden er geschillen op, dan moeten de afwijkende standpunten door schriftelijke bewijsstukken worden gestaafd. Onder deze omstandigheden vormen administratieve deelhandelingen tussen vakken of bedrijven de voorbereidingen voor of het verlengstuk van juridische handelingen: in feite gaat het om de inschakeling van een derde vak om de *rechtszekerheid* van de verrichtingen te waarborgen (gewone gang van zaken) of om problemen op te lossen (bij geschillen). Juristen en administratieve vak-medewerkers zullen dus van elkaars deskundigen-bonus profiteren. Hoe vaker dergelijke contacten optreden, hoe meer de communicatieprocessen in verschillende vakken op elkaar zullen gaan lijken. Het onderdeel administratie verzelfstandigt zich enigszins ten opzichte van de betreffende specifieke handelingen; er worden reeksen van vak-opspecifieke handelingen noodzakelijk. Deze ontwikkeling laat zich als *ambtenaren-analogie* kenschetsen: in grote concerns zijn er afdelingen die in feite niets anders doen dan dat waarmee ambtenaren in publiekrechtelijke instellingen bezig zijn. De consequenties voor de gebezigde vaktaalen liggen voor de hand: deze moeten zodanig gestructureerd zijn dat het mogelijk wordt van een willekeurig vak naar deze administratief-juridische vakken - of eigenlijk: instituties - over te schakelen om na verloop van tijd weer naar de eigenlijke vaktaal terug te gaan.

De differentiatie die hierdoor wordt aangebracht, betreft het gemeenschappelijke van praktisch alle vaktaalen: gemeenschappelijk zijn verbale componenten die men de *juridisch-administratieve "laag"* zou kunnen noemen. Het gaat in eerste instantie om administratief-juridische woorden en syntactische constructies die kenmerkend zijn voor juridische teksten. Ook zullen er vaktaksten zijn waarvan sommige gedeeltes voor de administratieve groep, en andere voor de algemene groep van vaklieden zijn geschreven (piramide-opbouw). De bedoelde componenten zijn de vaktaalige neerslag van de noodzaak om uit vakspecifieke handelingen administreerbare handelingen te maken.

Als deze observatie klopt, dan hebben we op het gebied van de vaktaalen met een ontwikkeling te maken die vergelijkbaar is met die van de algemene taal. De variëteiten waaruit de algemene taal is samengesteld, vloeien samen in wat men 'standaardtaal' noemt, een variëteit die een zodanig groot aantal componenten in zich heeft dat voor iedere taalgebruiker de overstap van en naar zijn eigen variëteit moge-

lijk is. Iets vergelijkbaars is er aan de hand met vaktalen die naar een juridisch-administratieve standaard-"variëteit" kunnen overstappen. De combinatie van deze componenten kan daarom *standaardvaktaal* of *overkoepelende vaktaal* worden genoemd.

Het is echter mogelijk dat deze aspectualisering (als juridisch en administratief) niet helemaal overeenkomt met de daadwerkelijke ontwikkeling. Deze wordt immers ook bepaald door de technische vorm waarin zich registratie, coördinatie, archivering en dergelijke afspelen, waarvoor het trefwoord *automatisering* als aanduiding moge volstaan. Er komt nog bij dat bedrijfseconomische ingrepen in vak-handelingen eveneens voor een zekere stroomlijning zorgen; we denken aan effectiviteitsbewaking, marketing en dergelijke, waardoor vakken en beroepen invloed gaan uitoefenen op elkaars werketreinen. (Het vaktaalonderzoek hierover is pas begonnen en heeft nog geen echte resultaten opgeleverd).

Het hier gepresenteerde voorstel sluit overigens aan op ander onderzoek naar overkoepelende tendenties in vaktalen. Zo gaan er stemmen op om commerciële contacten als doorslaggevend voor het ontstaan van een 'algemeen technisch-wetenschappelijke en commerciële taal' te beschouwen (Ulijn 1982; Williams 1988 passim). Ook spant zich het Nederlands Normalisatie-Instituut in om een lijst met 'algemene termen' te introduceren 'die niet gebonden is aan één vakgebied, maar die op ruime schaal in het bedrijfsleven kan worden gebruikt' (NNI 1986). Deze benaderingen richten zich eveneens op transdisciplinaire contacten en beogen de versoepeling ervan. Maar ze verwaarlozen de *rechtszekerheid* als basis voor het verkeer tussen verschillende vakken. Allen die eraan deelnemen, moeten erop kunnen rekenen dat hun stappen en die van anderen in twijfelgevallen door een juridische instantie getoetst kunnen worden. Het commerciële succes en de na te streven effectiviteit alleen waarborgen nog geen transdisciplinaire communicatie die aan alle deelnemers gelijke rechten verleent. Bureaucratisering, administrativiteit en juridische betekenisstoekenning zijn de fundamenten waarop het gebouw van de standaardvaktaal is opgetrokken.

5. Een voorbeeld

Uit het voorafgaande kan worden geconcludeerd dat voor iedere afzonderlijke vaktaal de eis geldt dat ze zo gestructureerd moet zijn dat interinstitutionele en transdisciplinaire contacten mogelijk zijn. Zowel jargon als ook administrativiteit moeten vertegenwoordigd (kunnen) zijn. Linguïstisch beschouwd zal dus een soort basisverzameling van talige structuren en termen in iedere afzonderlijke vaktaal aanwezig zijn die deze *overstapfuncties* waarborgt. De analyse zal dan ook gericht moeten zijn op elementen met een dergelijke functie. Een voorbeeld kan dit illustreren (Handboek voor de grond-, water- en wegebouw, 1980: 295):

§ 4.3.2.6 Het vullen van kabelgeulen.

§ 4.2.3.6.1

(1) De geulen dienen in eerste aanleg te worden aangevuld met 10 cm van puin gezuiverde, vast aan te lopen grond. (2) Daarna wordt de geul ten minste voor de helft gevuld, waarbij niet mag worden gestampt, en wel zo ver, dat aftakkingen van kabels en buizen ruimschoots met grond zijn bedekt.

(3) Eerst dan mag de geul met behulp van (een) mechanische stamper(s) worden aange-stampt, tenzij stampen is verboden. (4) Bij het vullen van de geul dienen de verschillende grondsoorten in omgekeerde volgorde te worden verwerkt dan waarin deze zijn uitgegraven en dient alles, wat zich niet voor een goede vulling leent, te worden verwijderd.

(5) Waar het gebruik van mechanische stampers niet mogelijk, niet gewenst of verboden is, moet de ontgraving worden aangevuld met de van puin enz. gezuiverde grond in lagen van ten hoogste 10 cm, waarbij kleigrond moet worden fingsgemaakt.

(6) Daarbij kan eventueel gebruik gemaakt worden van handstampers. [...]

Deze tekst, onderdeel van een reeks aanwijzingen voor werkzaamheden ten behoeve van PTT-kabelnetten, wordt gekenmerkt door een melange van juridisch-administratieve bepalingen en handleidingsachtige gedeeltes. Het geheel is bovendien verwoord in een "ambtelijke stijl" die onder meer in de passieve constructies en sommige uitdrukkingen, zoals 'dienen te' (1,4) of 'tenzij' (3), te voorschijn komt. Als echte handleiding is de tekst niet geschikt, want hij vooronderstelt reeds algemene kennis van grondwerkzaamheden. Hij verwoordt slechts een keuze uit alle handelingen die voor het vullen van kabelgeulen nodig zijn. Deze keuze heeft te maken met de specifieke eisen die de PTT stelt en die het voorkomen van beschadigingen van de kabels centraal stellen: grond eerst vast aanlopen (1), stampen pas nadat kabels ruimschoots zijn bedekt (3), vulling in omgekeerde volgorde van uitgraving (4) en verwijdering van puin (eveneens 4). Daarmee staat het relevantie-principe van de PTT voorop, en niet, wat toch ook mogelijk geweest was, dat van de aannemer (vergelijk (6) met 'eventueel') of zelfs dat van de uitvoerder (vergelijk namelijk (4) 'goede vulling'). Deze eigenlijke uitvoerder van het werk laat overigens wel sporen na in het voorbeeld: zo kan men zich voorstellen dat de uitdrukkingen 'aanlopen' en 'stampen' oorspronkelijk jargon-uitingen waren voordat ze tot vaktermen werden gemaakt.

Het is denkbaar dat deze tekst door een administratief medewerker wordt gelezen, die de inhoud ervan vervolgens aan de werknemers uitlegt en in rechsitrekeke aanwijzingen vertaalt. In dit geval zou de leiding/administratie de eerste en eigenlijke lezer zijn. Tevens leent zich de tekst voor het oplossen van geschillen, aangezien hij, wanneer de betrokkenen van de voorgeschreven volgorde afwijken, een aantal "hinis" voor de toetsing van de voorschriften bevat: dit vooronderstelt een juridisch onderlegde persoon als tweede lezer. Tenslotte zal ook een aannemer zelf zulke teksten moeten lezen wanneer hij zich verdiept in condities die bij de uitvoering van PTT-opdrachten vervuld moeten zijn (eerde lezer). De tekst laat aldus de 'afhankelijkheidsverhouding' zien waarin degenen zich met elkaar bevinden die de inhoud ervan recipienten.

Het feit dat de tekst kennelijk is samengesteld uit deels administratieve, deels juridische en deels handleidings-gedeeltes, leidt tot het vermoeden dat in het geval van vaktaksten geregeld sprake zal zijn van een *meervoudige adressering*. Zoals het voorbeeld laat zien, betekent dit, dat vaktaksten voor verschillende groepen van lezers bestemd zijn, zodat de verwoording afgestemd is op deze verruiming van de taakstelling. Meervoudige adresseringen kennen we vooral uit de politieke sfeer, waar één uiting vaak verschillende betekenissen heeft, afhankelijk van de recipient en de groep waartoe hij zichzelf rekent (aanhanger, neutraal, tegenstander). Zodoende beant-

woordt een politieke tekst aan ten minste twee eisen: binnen een gekozen handlingskader is hij op plausibele wijze communicatief functioneel, en tegelijkertijd speelt hij verschillende doelgroepen op politiek terrein.

Vakteksten kunnen op analoge wijze opgebouwd zijn. Ook deze moeten vaak voor verschillende groepen van vaklezers leesbaar en interpreteerbaar zijn. De ingebouwde verwijzing naar interinstitutionele (jargon) en transdisciplinaire overkoepelingen (standaardvaktaal), het uitgangspunt voor deze uiteenzetting, maakt het aannemelijk dat de meeste vakteksten meervoudig geadresseerd zullen zijn. Ze laten minimaal zien dat er naast een direct bedoelde lezer ook potentiële juridisch-administratieve en interinstitutionele lezers zijn. De meervoudige adressering komt tot uiting op woord-, zins- en paragraafniveau, zoals de voorbeeldtekst liet zien.

Het vaktaalonderzoek dat rekening houdt met meervoudige adresseringen en "lagen" in vakteksten, zal zich niet tevredenstellen met de constatering van enkele "ambivalente" verwoordingen of "gaten" in de tekst, zoals deze haast overal kunnen opduiken. Veelmeer zal het zich richten op het opsporen van meer systematische aanwijzingen van de complexiteit van de vaktalige communicatie. Daardoor zal blijken dat vakteksten zowel juridisch-administratief als ook vakinhoudelijk als ook informeel (in het geval van jargon-gebruik) kunnen functioneren.

Bibliografie

- Appel, R.
1990 *Voetbaltaal*. Den Haag.
- Ehlich, K., & J. Rehbein
1986 *Muster und Institution. Untersuchungen zur schulischen Kommunikation*. [Kommunikation und Institution, Band 15]. Narr, Tübingen.
- Von Hahn, W.
1983 *Fachkommunikation. Entwicklung linguistische Konzepte, betriebliche Beispiele*. [Sammlung Göschen 2223]. Berlin/New York.
- Handboek
1980 *Handboek voor de grond-, water- en wegenbouw*. VAGWW (= Vereniging Aannemers Grond, Water- en Wegenbouw). Nieuwegein.
- Van Heijningen, L.
1990 *Politietaal*. Den Haag.
- Jonker, D. & P. van den Hoven
1983 *Recht spreken, krom schrijven. Een bescheiden taalgids voor juristen*. Deventer. Kalverkamp, H.
- 1987 Vom Terminus zum Text. In: Sprissler, M. (red.): *Standpunkte der Fachsprachenforschung*. [Forum angewandte Linguistik, Band 11]. Narr, Tübingen: 39-78.
- Luhmann, N.
1964 *Funktionen und Folgen formaler Organisation*. [Schriftenreihe der Hochschule Speyer, Band 20]. Berlin. [geciteerd naar 3e druk 1976].
- Möhn, D. & R. Pelka
1984 *Fachsprachen. Eine Einführung*. [Germanistische Arbeitshefte 30]. Tübingen. Myrberg, N.E.A.
- 1989 Scheve tanden. In: *Natuur en Techniek 7*.
- NNI (= Nederlands Normalsatie-Instituut)
1986 *Goed woordgebruik in bedrijf en techniek. Woordenlijst met taalkundige aanwijzingen*. [NEN 5050]. NNI, Delft.
- Pajmans, H.
1989 *Boostraps en droogtrommels. De taal van de PC gebruiker*. Den Haag. SaNT-Werkgroep Terminologie en Opleiding

- 1990 Terminologie en Onderwijs. Samenvatting van een rapport. In: De Vroomen, W. (red.): *Terminologie in het Nederlandse-taalgebied*. [Voorzetten 32, Nederlandse Taalunie]. Bibliographia Neerlandica. Den Haag: 77-92.
- Sauer, C.
1990 *Vak/Taal/Kennis. Inleiding tot het onderzoek naar taalgebruik in vakken en beroepen*. [Leidener Beiträge zur Theoriegeleiteten Literaturwissenschaft, Sprachwissenschaft, Geschichte und Kunstgeschichte, Band 2]. Leiden.
- De Swaan, A.
1976 *De mens is de mens een zorg*. Amsterdam.
- Ulijn, J.M.
1982 De ingenieur als tolk. Onderhandelen in vreemde talen. In: *Intermediair 11*: 7-11.
- Williams, M.
1988 Language Taught for Meetings and Language Used in Meetings: Is there Anything in Common? In: *Applied Linguistics 1*: 267-284.